

נספח מסופקים

1. על-פי מדרש הגדול

בלקט (2) — פיעל: והוא מתבלקט, הלוי אראה פני אבה (מכדרשב"י טזד, — 29/106, ע"פ מדה"ג) = היה מצפה (מלמד)*1.
והרשעים היו מתבלסים ומתבלקטים בו עד שנפשם יוצאת (ס"ז בהעל' יא, יט — 38/271) = הצטער והתלבט(?)*2.

גזם (2) — פיעל: אין מגזמין ואין מצדדין בעלין... ואין מצדדין ואין מגזמין בעלין (מכדרשב"י כג, יא — 10-9/217, ע"פ מדה"ג) = כרת את הענפים היבשים*3.
מ: גזם*4.
וראה לעיל ערך 'גזמו'.

דבב (1) — קל: לפי שעשה ראובן מה שעשה, והלך אשר והגיד לאחיו, דבבו אותו אחיו (מ"ח לג, כד — 220) = שנא.
מ: דבב*5.
(באכדיח: dababu).
בארמית: בעל דבב (עת, ת"א ועוד, מנ), ש**2.

- 1 הפועל לא הובא במילונים התלמודיים, והעיר עליו ש' קריס בתוס' עה"ש 93.
- 2 לדעת ליבר, ס"ז 79, הערה 12, אין הפיסקה מגוף ס"ז, ואמנם איננה במקבילה בספ-ב 94. בולטת מכל מקום העובדה, ששני המקורות למעלן הם על-פי מדה"ג בלבד, וספק אפוא אם יש ליחדם ללח"א.
- 3 השווה מדה"ג שמות — מרגליות חקמ. ובדומה הוא הנוסח בירו' שביע' ב, ד-לג 4: "כאן וכאן אין מגזמין", וכן בכבלי ע"ז נב. אבל לא נמצא בת' שביע' א"א, ושם לפי כ"י ונוספו פרטים: "מצדדין ומגזמין" (ליבר' זרעים 168: לטיול את הגמיות).
- 4 במקבילה בספ-ד שנה — 420: "הלך אשר וסיפר לאחיו ונזפו בו". הנוסח בהוצ' הורוביץ אינו מדויק — ראה בהערותיו שם, וראה ליברמן, ס"ז 122, והערה 156 שם. הגירסה הנ"ל נראית מכל מקום סבירה, שכן קשה להניח שימירו ←
- 1* המשמעות של הפועל אינה מתוורת, והופמאן במכדרשב"י מציין, שאין בידו לפרשה. ההסבר הנ"ל של מלמד אינו הולם את המקור השני מס"ז. וראה ק' לויאס, לשוננו ד 108 = התאוה, נכסף (ולא מצאתי ביסוס להשערה שהביא מסורית). ש' קראוס 678, p. 49 (1905) *MGWJ*, מציע תיקון גירסה, אך רחוקה היא מלקבלה, שכן מצוי כך (בלקט) בשני מקורות.
- 2* עיין ח' ילון, קונטרסים ב, 94-95. ש' ליברמן בס"ז 79 אינו מתייחס לפירושה. ד"צ הופמאן ב-279 p. 1 (1903) *JLJ*, משער, שמוצא השורש בדוגמה זו הוא אולי מיוונית *πλακτω*, וקשה להכריע.
- 3* כך מפורש בתשובות הגאונים. השווה ליבר, תכ"פ זרעים 493. אך מציין הוא שם אפשרות גם לפירוש אחר: להוציא את הגזם, את גולמי התולעים (ופירוש זה קרוב בהקשרו לפעלים הסמוכים שם: מזהמין, מתליעין), ובא"י פירשו את כל הברייתא לעניין מתולעים.
- 4* לפי שתי האפשרויות (ראה הערה קודמת) נראה, שיש לפועל קשר אל "גזם" שבמקרא (כגון: עמוס ד, ט) = סוג ארבה. והשווה *KBL* 179 b. אין נראה קשר אטימולוגי בין חזם-גזם, שרשם סגל בדקדוק, סעיף 217.
- 5* השווה *KBL* 200 (דבב, להכביל מ'דבב, = דוב/זוב, נול). ועל "בעל דבב" ראה י' קוטשר, מלים 92, וראה למטן בארמית. בלח"א מצוי כשם "ובעלי דבבות" (ספ-ב נשא טז — 21), "בעלי דבב מקיפים אתכם מבחוק" (ספרא בחוק' — קיא 3, קיב 1), וראה ס"ז 18/334: "דבבו של אדם..." = שונאו. וראה יאסטורב 276.

1** ראה "גזים" — ירו' ערלה ג-סג 1 (to cut).
2** הצירוף 'בעל דבב' ידוע מתרג', ומצוי עוד בארמית עת. ראה קרלינג, על-פי המפתח 310.

←

ח ר ז

לקסיקון הפועל

זמם³ (1) — קל : כך נשמתן של רשעים הולכות ושטות וזוממות בכל העולם... ושל רשעים זוממות ומשוטטות (מ"ת לד, — 226)⁵ = זמזם⁶*

בארמית: ס**³.

זקף² (= סקף) — פיעל : והאלקים אנה, אין אנה אל[א שמזדקיף לו...]⁶ (מכדרשב"י כא, יג — 4/169), ושם לה עלילות דברים, התחיל מזדקיף לה (מ"ת כביד — 139) = נטפל בעלילות.

[כיוונית *συκοφτία*, בארמית: תרג']⁴**

ראה לעיל ערך 'סקף'.

חרז (1) — קל (פעול): החביות... מהן יוצאות לשמן, ומהן יוצאות חרוזות (מכדרשב"י יטח, — 8/144, ע"פ מדה"ג)⁷ = חיבר חוליות בנקב.

בארמית: ב, ס**⁵.

נוסח בפועל נדיר, הרגיל בארמית. אך אין אסמכתא ברורה מכתביד למכיל' דברים. ובצורת הפועל מצוי בלח"ב (ע2א): "מעשה באשה אחת שהיתה דבובה לחבירתה" (יר' עיר' ג, כ — 4 שם ז — כד 3). וראה בפסיק' דר"כ 6: והיו דבובים זה בזה... דבובים זה לזה". וראה למטה בהערה 5*.

ראה גם בכרייתא שבח קנבא: "זוממות והולכות". והשווה אבות דר"נ נוס"א, פרק יב — שכטר 50: "אף כן נשמתן של רשעים זוממות והולכות ושוטטות בעולם".

המקום קרוע בכתה"י והושלם על-פי מדה"ג (ולא הודפס באותיות ועירות בהוצ' אפשטיין-מלמד), וראה הוצ' הופמאן 125. והצורה 'זקף' נמצאת עוד רק במ"ת, אף הוא על-פי מדה"ג (ראה בהמשך). וכן במדרש על התורה מהגניזה "פרעה ואבימלך שנזדקפו לשרה" (עמ' רכ"ב. J. Mann, *The Bible as Read etc.*). ייתכן מאד, שהמקור מהימן בצורתו, כי חילופין כאלה סקף/זקף נמצא גם בניבי ארמית (ראה למטן בהערות) ולא מסתבר שבעל מדה"ג ישנה לצורה נדירה. ובמדה"ג עצמו מצוי גם בסמ"ך: "אברהם נסתקפו על אשתו" 2 x (לברא' כו, א — מרגליות תמו). מטעמי והירות הובא במסופקים.

בגיליון פ"י: נקובות. בלח"ב של א"י מצוי: לחרו מרגליות, לחרו דברי תורה (ראה במילונים דוגמות ממדרשים).

לדעת ליברמן יש כאן תיאור של נשמות פורחות באויר, שהן מזוממות כשהן פורחות (אונומטופיא), וראה מה שהעיר בערכי א 175 על דבריו בספר וולפטון והערות 35-36 שם. H.A. Wolfson, *Jubilee*. vol. II (English section) p. 499.

ובשומר' — עואנ"ש ב (המליץ) 574-575 "הצורר" = מדבב. וכנראה מוצאו מאכדית כנ"ל וכן bel debābi. ראה צימרן 25, והשווה ס' קאופמן, עמ' 53-54.

בסורית מתורגם: 'איך דבורא זאמין הוו', ראה פיין סמית/הש' 1132. וראה עוד ליברמן, תרביץ ה (1934), עמ' 99. ובכ"ר 2/969.

בחרג' מופיע בצורת 'סקף', ורואים את מוצאו מיוונית (עיין ערך 'סקף'). ולפנינו חילוף ס/ז ליד ההגה הנחצי קו"ף. ונמצא גם להיפך: 'זקף', סקף בתה"ש ("קוממיות" — סקיפין). עואנ"ש ב (המליץ) 582, וראה שם כרך ג(ב) 57/151, ובמנדאית 'זקר' = סקר, מילון מנדאי 170 — to rejoice. וכנ"ל השווה 'הורה' = סהרה (ירח), עואנ"ש שם 240. ובאר"נ 'חזן' = חסן, שולטס מילון 61. וראה דברי ליברמן, יונית 31, הערה 61. מדוגמות החילופים הנ"ל לא מסתברת כלל השערתו של גינצבורג ב-30, *MGWJ* 78, p. 30, ש'סקף' הוא כביכול צורה תניינית של 'סתף'.

באר"ב ראה מה שהביא יאסטרוב 500, ובסורית ראה ברוקלמן, מילון b 255. ב"י 1753 מקשר לערבית خرز = נקב, רצע במרצע.

לקסיקון הפועל

טרקס

טרקס (1) — פועל: על צבאותם, מלמד שלא יצאו מהומה אלא מטורקסין (מכדרשב"י יבנא, — 20/37, ע"פ מדה"ג) = היו מטוקסין, יצאו בטקסים ובסדר יצאו (הופמאן), ולא בבלבול (מלמד)*7.

וראה לעיל ערך 'טקס'. ביוונית: *τράξις, τράξις**6.

לבב (1) — פועל: הכותים הללו יודעין ללבב (1) על הפתחים (מ"ת לג, — 213) = צווח, צעק*8.

בארמית: ת"נ, תר"י/א-ב*7.

נדנד (1) — פועל: הכהו על שנו ונדנדה ואינו יכול להשתמש בה (מכדרשב"י כא, כו — 33/177, ע"פ מדה"ג)*8 = התנדנדה (פ"ע) או גרם שתנוע ממקומה (פ"י)*9.

בארמית: ש*8.

עמת (1) — קל (פעול): מה אחיך שהוא עמות עמך, כך כל אדם שהוא עמות עמך... (מכדרשב"י כגד, — 215, ע"פ מדה"ג)*9 = היה קשור ומחובר, היה לו כריע.

מ: *עמית(ך)*10.

8 ספק אם מהימן ללח"א. ליחא במכ דר"י, אך במקבילותיה נמצא 'נדד': "על שינו ונדדה" (ת' ב"ק טכו, — 25/365 = בבלי קידו' כדב; ושם גם בתניא אידך: "...שינו מדה והפילה"), אך עיין למטן הערה 9.

9 חלק זה איננו נמצא במקבילתו של העניין ("כי תפגע") שבמכ דר"י ואף לא בספד-רכב.

7* לפי לשון המשפט נראית דעת הופמאן כנ"ל, 'רטקס' (ראה ערכו על-פי יוונית) קשור לרוב לעניין צבא וסדר. מתוך השימוש המיוחד 'טרקס' סובר מלמד, שהוא פועל אחר ביוונית (ראה למטן) = מהומה, בבלבול, ולדעתו צ"ל הנוסח: ולא מטורקסין (במקום "אלא"). אך לפי זה נראית במשפט כעין חזרה טאוטולוגית (או גיוון סגנוני?). וייתכן שיש לפקפק בגירסה, כפי שהעיר לי פרופ' ד' שפרבר. במדה"ג, מהד' מרגליות רכה, יש גירסה: מטוקסין (כ"י ק), ובמהד' אפשייין-מלמד הנ"ל מביא על-פי מ*: מטוקסין, ואולי אלו חילופי ר/ו המצויים בכתיב. בין כך ובין כך ספק אם המקור מהימן ללשון התנאים.

8* עיין ח' ילון, פרקי לשון 85, ועוד מביא הוא שימוש זה ממדרש תהלים יח, יד (מהד' בובר): "חזר פרעה והיה מלבב בקולו, שנאמר וירעם בשמים ה'". וראה בפסיק' דר"כ, דברי ירמיהו, 225: "צהלי קולך, לבלין בקליך". במהדורת בובר, מדרש אגדה קנח: 'לבב לבי קולך'.

9* פרט לנ"ל על-פי מדה"ג, לא ידוע 'נדנד' מלח"א, ומצוי בלח"ב בלבד (ע2א) — ראה מילונים. אך אין זה מן הנמנע, שהיה גם בלח"א, שכן מצוי הצירוף (המושאל): "נידנדו עבירה" (ת' יבמ' דח, — 10/245), ושימוש מוכר גם משומר' (ראה למטן).

10* צורת הבינוני פעול (גזור מ'עמית' המקראי) לא הוזכר במילונים התלמודיים (הובא במילון א"ש החדש). אך מצוי כנ"ל רק על-פי מדה"ג. גם 'עמית' עצמו נעלם כנראה מל"ח, ונמצאנו בשילוב פסוק או כביטוי מקראי שאול: "אין אדם כחש בעמיתו" — ת' שבועי' גו, וראה בבלי שבועי' לא (ע2ב).

6** השווה לידל-סקוט fut. *τράξω* 1757 = בהמיה, להרעיש. והשווה קראוס ב 275. ופרופ' ד' שפרבר הסב את תשומת לבי ל-*τράσσω*, לידל-סקוט 1758 a (ערך 3).

7** בתר"י א לשמ' יד, ג-יד: 'לבלבא לקובליהון' (שלא בתרגום מילולי), רידר 102, ובהערות: = נצווח. ובתר"י ב: גולווי לקובליהון. בת"נ (מהד' דאז-מאצ'ו): 1 גולוי לקבליהון 2 גולווי, ותרגומו: shout against.

8** ראה ז' בן-חיים, עואנ"ש ג (גב) 80: "דו בנין דלא מנדנד" — שאינו מתערער (וראה הערתו לש' 13), בהוראה סבילה. ובמאוחר יותר, שם עמ' 306 "נדנד" = מוטט (הוראה פעילה).

צקצק

לקסיקון הפועל

עפק (1) — פיעל: אין מעפקין, אין מעשנין... (מכדרשב"י כג,יא — 8/217, ע"פ מדה"ג) = מאבקין, פיזר אבק (מחבקין?)¹⁰.

וראה לעיל ערך 'אבק'. בארמית: ס,מנ(?)**9.

פגרג (1) — פיעל: פן יהרסו אל ה' לראות, שלא יפגרו את התחומין (מכדרשב"י יט,כא — 8/145, ע"פ מדה"ג) = שבר, הרס¹¹.

וראה לעיל ערך 'פכר'. בארמית: ח"א,ת"ג,ת"ר,כג,ג,ש,ב**10.

פרנק (1) — פיעל: מעדנים ומפרנקים אותן (מ"ת לבב, — 184) = פינק.

מ: פנק. בארמית: תר"י,תר"כ**11.

צקצק (1) — נתפעל: מעשה שצטקצקו אנשי לדקיה לשמן (מ"ת לג,כד — 220) = היה במצוקה¹².

מ: צוק.

וראה לעיל ערך 'צפצף'.

10 הופמאן במהדורתו, עמ' 157, מציין מגיליון מ' כפירושו: מאבקין. ובמשנה אמנם: "מאבקין, מעשנין עד ראש השנה" (שביע' ב,ב), וכן "ואין מעשנים בעלים, אין מאבקין..." (ספרא בהר א-ה-ק 2), וראה אף "מאבקין עושה לה אבק" (ירוש' שביע' ב-ג-לג 4).

11 במקבילתו בספד-שו — 331: "ומפנקים" ('פנק' נמצא יחידי במקרא).

12 בספד-שנה — 1/421. שצטצפצפו (על-פי לרד), בכ"י בר וכן ילקוט דפ' שאלוניקי: שצטצרו.

11* ייתא במקבילה במכ דר"י, אך קשה להניח שמדה"ג ישנה לפועל נדיר. הוא אינו מוכר מלח"א, אך יש לו תיעודים מלח"ב וממקורות מאוחרים יותר. לענין "ערו ערו" ראה: "פגרו, פגרו" (פסיק' דר"כ 46, והשווה שם עמ' 294). ואצל ב"י ראה מובאות ממדרש תהלים ומילקוט. ובפיוט שלמה בר יהודה הבבלי (מאה עשירית): "פגר מנאצין" = הרוס. רוב המילונים (עה"ש ו, עמ' רצה; יאסטרוב 1135 וכן דלמן) מפרדים בין הנ"ל (בעברית ובארמית) לבין 'פגרו' = נמנע, בטל, שתרגמו: 'אתמנעו' (לשמ"א ל,י).

12* ראה ח' ילק, פרקי לשון 39, ומציינו משרש 'צוק' = מצוקה, היה בצמצום.

9** חסר ברוב המילונים כלקסמה בעברית או בארמית, אך ראה דלמן, מילון, 'עפק' בארמית (= חבק). לוי, תרגומים 233, מציין הצעת קריאה בחר"כ ל"ונתעלסה באהבים" (משלי ז,יח) — 'ונתפעל חד לחד' (במקום "ונעסק" שבדפ'). ובסורית ראה ברוקלמן, מילון 539 — 'עפיקא', בפשיטתא כתרגום 'לחבק' (ברא' כט,יג). ובמילון מנדאי (ערך APQ) = embrace, וראה דיטרין *BiOr* 24 p. 293.

10** נמצא בח"א כתרגום של הנ"ל "יהרסו" (שמ' יט,כא): 'יפגרו' — שפ/121. ושל 'הרס' הרגיל (= נתץ), כנון לשמ' כג,כד, וכן בח"י. וראה בח"נ ל"עקרו שור" (ברא' מטו), פגרו (בחר"י: פכרו), וכן החילוף לשמ' טו,ו. ובאר"ג ראה "למפגרי לבה" (ויק"ר יט,ה — מרגליות תרח) ל'שבורי לב. ובאר"נ שולטס, מילון 154-155 (פגר₂), וידוע גם מערבית *جـ* (=) (Lane 2340b), ועיין עוד בדברי ע' לעף, ספר היובל להופמאן, עמ' 133, וכן בארט *Wurzelunter*, p. 37.

11** בח"א נמצא רק 'פנק' (לדבר' לא,כ), אך ראה תר"י לדבר' לג,יט: 'יתפרנקו' (גינ' 363), ובתר"כ ל"תתענג" (איוב כב,כו) — 'תתפרנק' (לגרד 102), והשווה לתה' קיטטו — 'אתפרנק' (לגרד 20), ויש באלה כדי להוכיח על מציאות שני השורשים פנק/פרנק בניבים מסוימים, והרי"ש לדיסימילציה (ראה שנק/שרנק אצל יאסטרוב, וראה גם טפט/טרפס, ערכי ב 60).

לקסיקון הפועל

ש נ ק

שנֵק (2) — פיעל: הריני מוסרן למלכיות, והן מצערין אותן ומשנֵקין אותן (מ"ת לבכ, — 196, ושם לבלה, — 201) = חנק (הופמאן), עינה וסיגף (ב"י)*¹³.

באכדית: sanāqu.

בארמית: תרג, ש, מנס**¹².

2. הומונימים למקרא ואחרים

בהק (1) — הפעל: מה לשון שאת, מו ב הק ת (ספרא נגע' א, ד, — 10, ד"ו קיט)¹⁴ = היה לבן או זורח*¹⁴.

בארמית: ת"ג, נ(מנ)**¹³.

מ: בהק.

בלס² (2) — קל (פעול): ועל הבלוסיים אינן חוצצין (מקו' ט, ה) = היה מלוכלך (אלבק ע"פ הגאונים)*¹⁵.

13 מופיע שם פעמיים במשפט זה, על-פי מדה"ג, ואינו מחועד ממקור אחר בל"ח. ואינו מצוי במקבילה בספד ל"חש עתידות למו", ושם: "מוסרם לארבע מלכיות, שהיו משתעבדים בהם" (ספד שכה — 377), לד: משועבדים, בר: משעבדין.

14 המקור לפי ד"ו מפוקפק. בכי"ר רנא: "שאת מוגבהת", וכן בכ"י וט (עמ' 105), וכן הנוסח אצל הר"ש (לנגע' א, א) ובהגהות הגר"א. כך משחמע גם מפירוש רבנו הלל: השאת היא נראית מוגבהת.

15 חוסר אחידות בכתיב יש במקומות נוספים בין בלוס/בלום. בת' בכ"י ה, ג — צוק' 34/539: "חוטמו בלוס", אך בספרא קדו, כי"ר חכב: "חוטמו בלוס". ובבלי בכ"י מג, ב: "חוטמו בולס" (אך רש"י גרס: "בולס" = נסתמו נקביו), וראה רבנו גרשום ותוס' עה"ש. ועל "פיו בלוס" (ת' בכ"י 17/539), השווה בבלי שם מ, ב, יג: "בלוס". וידוע על "אוצר בלוס" (ב"ב נח, א), שמעדיפים לגרוס: "אוצר בלוס" (ראה ב"ב, הוצ' אברמסון-אפשטיין 171, ובהסבר שם).

13* הפועל ידוע בוודאות מלח"ב (ע2א), כגון מפסיק' — ראה יאסטרוב בערכו, אך נשמט מרשימתו של סגל (דקדוק, עמ' 106-107).

14* מכל מקום אף "מוגבהת" (ראה לעיל בח"ג) הוא יחידאי בלח"א בצורתו. ואצל יאסטרוב צוינו מובאות לפועל 'בהק' מלח"ב בלבד, והוסף להן ממשנת ר"א (מדרש דל"ב מידות), ענעלאו 7/151, 4/266, 11/295.

15* אלבק, מבוא 153, כללו ברשימת החדשים במשנה. ואמנם לא נראה, שיש לו קשר לפועל במקרא "בולס שקמים" (עמוס ז, ד), שאף הוא בעייתי — ראה במילונים ופרשנים. J. Cohen. *MGWJ* 37 (1893), pp. 486-487 מסבירו כנ"ל ורואה את גיורונו מיוונית *πυλός* (=בוץ, לכלוך), וראה גם קראוס, אך ההשערות נדחו ע"י לעף. ועיין בהערות ב"י 547 ב.

12** בת"א ל"וינערה ה" (שמ' יד, כו) — 'ושניק' (שפ/113), תר"י לבמד' יד, יג — 'דאשתנקו כימא' (גינ' 252), וראה קאהלה *MdW* 63 (לשמ' טו, יב) — 'משנקה'. ובת"נ לשמ' יב, (השווה לשוננו לא 190), בת"י "להפחתם" (מלאכי א, יג) — 'ושניקחון', בתר"כ למשל לאיוב ז, יב — 'דאישתינק' (לגרד 91), וראה יאסטרוב בערכו (ומצוי גם 'שרנק'), ודלמן 430. ושגור היה בשומר' — עזאנ"ש ב 453, כתרגום של 'הרס', וראה עמ' 508, וכן שם ג(ב) 135. ובסורית ראה ברוקלמן, מילון 791, ובמילון מנדאי 334, ואולי חדר בתיווך הארמית מאכדית. ראה צימרן 49 — to torment, ייסר, הציק. והשווה דברי דיטריך 304 (1967), *Bior* 24, ולידו מוזכר גם (Nebenform) sanāqu.

13** 'בהק' מצוי אמנם בת"י לשמ"ב יב, יג; וראה באר"נ שולטהס, מילון a 23, ובמנדאית כשם. מילון light = bhaq.

דני

לקסיקון הפועל

[התפעל: והרשעים היו מתבלסים ומתבלקטים בו (ס"ז) יא, יט — 38/271, ע"פ מדה"ג]¹⁶.

בארמית: (ג, מנ?)^{14**}.

געל² — *קל(?) : וכולם שנשתמשו בהן עד שלא שף יגע (ו) ל (ת' ע"ז ח(ט), ב, — 6/473; כ"ו)¹⁷.

הפעיל: את שדרכו להטבילי יטביל, להגעיל יגעיל (ע"ז ה, יב/יד), השפוד והאסכלה מגעיל (י) ן בחמין (זבח' יא, ז, ט = ספרא צו ז, ב, — לב¹⁸) = פלט את הלכלוך, טיהר וניקה את הכלי (ע"י טבילתו במים רותחין)^{16*}.

דני¹ (1) — האומר דני דני (ו: דנו), הרי זה מדרכי האמורי... (ת' שבת ז(ח), ג, — 8/118)¹⁹ = התחזקו החביות (רש"י)... אסר את פלוני (ליב')^{17*}.

באכדית: danānu^{15**}.

ביוונית: (δένω, δένω).

16 הורובין שם סיבר, שצ"ל: 'מתבלעסין' (ע"י נטמעה) מעניין הקאה וגועל נפש. וראה בעה"ש 100 (סוף ערך בלס), וראה עוד בחוס' עה"ש 92 (בלס).

17 הובא כך כמסופק בקונקור' של האקדמיה, כי בכ"ו ניכרת מחיקה על הו"ו. ע: יגעיל (הפעיל).

18 השווה בבבלי ע"ז ע, א: מגעילין בחמין.

19 בבבלי שבת סז, ב: "ר"י אומר גד גדי... האומר דונו דני יש בו משום דרכי האמורי", בכ"א: א: דאנו דיני.

16* ב"י מפריד בינו לבין געל, שבמקרא (כגון: "וגעלה נפשי אתכם" — ויק' כו, ל) = תיעב ומאס בדבר (וכן נהג אבן-שושן במילונו החדש). עה"ש צירפס לערך אחד. מצד אחד נראה קשר סמנטי בין השניים, כשבל"ח הכוונה לפלוט ולהוציא את המיאוס והלכלוך, אלא שהפועל מכוון בדרך כלל לטיהור הכלי, והוא מצוי בבניין הפעיל בלבד, שבו לא רגילה ההוראה הפריבאטיבית. אבל ראה: "גיעולי ביצים" (חולין סד, ב), וכן תמצא בע"ז ע, א, ליד "הגעלה" גם "גיעול" (לח"ב). מקום בעייתי הוא הפסוק במקרא "שורו עבר ולא יגעל" (איוב כא, י), אך ספק אם יש לו שייכות לכאן, ראה פרשנים, וספק אם הוא הפעיל (כנראה קל עתיד, משקל פֿעַל). העובדה ש'געל' נעלם מלח"א, השינוי הסמנטי וכן תוספת שינוי הבניין רומזים בכ"ז על ייחודו של געל², אך תמוה הוא מצד שני, שאין מוצאים את שימושו בארמית, ואולי הוא תוצאת התפתחות בתוך העברית. דעת וייס, משפט לה"מ 53, על השימוש כאן כ"לשון נקייה" נראית מפוקפקת לפי הנ"ל. השארנו אפוא בין המסופקים.

17* ראה ליברמן, תכ"פ מועד 92-93, שמשייכו לסוגי ההשבעות (וכן הגאונים), ורומז ליוונית. וראה הוא גם בס' היובל לג' שלום (תשי"ח), עמ' סב. ל"ש"י שכת סז, ב מסביר כנ"ל על-פי 'דנא' = חבית, ראה גם יאסטרוב 315 א.

14** בירר' תרו' ח, ז, — מו 1: 'דאימר הוא איתבלעס' (בדפ' ובכ"ל אולי: ואיתכלעס), אך עיין רטנר, אהצ"ו תרו' 67. ובמילון מנדיאי 66 ('בלס', בלעס) to chōke = סתם, חסם.

15** עיין י' בראנד, כלי החרס, עמ' קג, שמצא באכדית danānu = להיות חזק וגדול, ואולי הוא תואם את ההוראה שהביא רש"י (ראה לעיל, הערה 17*). וראה גם ס' קאופמן 99: strong = dannu. קאסטו, ידיעות י, 49 מביא דן' danun = ספל, מאוגריתית. וידוע גם מערבית. לפי זה אולי אין אנו זקוקים להשערה על המקור היווני, שהביא ליברמן, תכ"פ מועד 92-93.

(?) ככא (1) — הפעיל: בני בשן אלו קוטריון (בניפיקרין?), שמכניין מבין שיניהם (ספד-שיז — 4/360א, 20) = מצץ מבין השיניים את המיח שבעצמות*¹⁸.

כפה₂ — קל: א. עריבה של טיט כפה עליו (ת' שבת יג(ד), ג — 26/128), יכול אפילו כפה סאה וישב עליה... (ספרא זבים ב,ה — עה) = היטה על הצד או הפכו על פיהם. [מלמד שכפה הקב"ה עליהם ההר כנגית (מכ דרשב"י יט,ז — 143, ע"פ מדה"ג)²¹ = בהשאלה], המצניע את החבית... או שכפייה על פיה (פרה ז,ח), בכסוי חבית שכפאה על הכותל (ת' כלים ב"ק ז,ה — 15/577), חבית שכפאה על פיה (ספב-קכו — 18/163), כופין קערה על גבי הנר (שבת טז,ז), כופין את הסל (שבת יח,ב), היתה כפוייה על פיה (ת' אהלי יו, — 33/607), ולא יכפה עליו את הכלי (חולין ו,ז), יכול יכפה עליו כילים 2 × (ספרא אחרי יא, — פד4).

ב. אין האיש כופה את אשתו להניק את בן חבירו ואין האשה כופה את בעלה... (ת' כתו' ה,ה — 26/266)²², כופה לעשות בצמר (כתו' ה,ה/ו), למה רבו כופו לנוירות (ת' נזי' ו,ו — 27/292), [מפני שרבו כופה ואומר לו לשתות יין (ס"ז ו,ב — 21/239, ע"פ מדה"ג], כופין אותו לשחוט (חולין ה,ד), כופין את עם הארץ ליטול חלקו (ת' דמאי ג,ג — 11/49), כופים (ן) אותו שיאמר רוצה אני 2 × (ספרא נדבה ג,טו — 3ה)¹⁹ = הכריח, אילץ לעשות דבר שלא ברצונו. ג. נכנס לאדם (השד) וכופה אותו (ספרא אחרי ט,ח — פד = ספד-שיח — 6/364) = היטה ועיקם, הביא עליו חולי שמפיל את האדם.

20 בהמשך העדיף פינק' להחזיר "המוציאים מבין שניים" על-פי מדה"ג, אך בדומה לנ"ל "שמכניין" יש בנירס' אחרות, בר: המבינים. ל: שממנין מבין שניה, והמקור לא הובן כראוי.
21 במכ דר"י 214: "מלמד שנחלש ההר ממקומו", וליתא ההמשך. בבבלי שבת פתב, ב ע"ז ב,ב בדומה לנ"ל, אך רש"י לפסוק מצטט: "וניכפה עליהם כנגינת" (ראה מהד' ברלינר).
22 בירר כתו' ה-ו, 1: "דתני אין האיש כופף את אשתו שתניק... ולא האשה כופה את בעלה" (כ"ל 129).

18* פינקלשטיין עצמו, תרביץ כ, עמ' 103-104, שיער, שאולי היה כתוב: "המככים", מלשון 'ככי' (ראה בעה"ש ד, 220-219, ככא) = המוח שבתוך הקנה או העצם. וכוונת הפיסקה כאן לדעתו: בני בשן וכו', שמכניין ומוציאים מבין שיניהם את המוח שבעצמות היהודים (והוא הקרוב לגירסות כתיב"י).
19* הצורה "כופין" רומזת אולי, שמקורו של השורש שלפנינו הוא 'כפף', וממנו חל המעבר אל 'כפה', ונתקבל כשורש תנייני. ראה דברי ג' הנמן, ממחקר לה"מ (תשל"ג), עמ' 20-23. "כופין" = כופפין בדרך הפלולוגיה, כעין "גוזין" = גוזין, וראה בערך 'צנן'. הרברים יפים אמנם להוראה השנייה — הכריח, אילץ, ובמקום "כופה" בדפ" 2 × נמצא: "שהוא כופף את עברו ואינו כופף את אשתו" (נויר ט,א — ק,פ,ל, מי"ר וכן קג"ג T-S, NS 329/727) וכן ראה לעיל בח"ג מירושלמי כתו': כופף/כופה. גם כך היה טעם לשבצו כפועל חדש. אך קשה להניח, שהתפוצה הרבה של ה'עבר' כפה, כפייה, כפאה וכו' היא תולדה מתפועה ארעית של כופין/כופפין. אין גם אפשרות להכריע מהקשרם של אלה על טיבו של הפועל היחידי במקרא "יכפה אף" (משלי כא,ד) = ישכך כעס, ביטל הכעס והעבירו, ראה פרשנים (כגון ראב"ע) דעת מילונים (GB ויאסטרוב). אל פ. וק זה לא שת לבו ד"ר הנמן ז"ל, ועוד התעלם המחבר ממצייאתו הרבה של 'כפה' בנייני ארמית. ב"י הפריד את 'כפה' לשלוש לקסמות.

לקסיקון הפועל

מ ל ל 4

נפעל (ג.): נכפה אפילו אחת לימים (בכו' זה), ואין צריך לומר שני כפה אלא שלא יכפה (ת' שבת ד(ה), ט—28/115), שוטה היא נכפית היא (ת' ב"ב ד,ה—11/403) = חלה במחלת הנופלים.

פיעל (א.): לאחר זמן כיפו איקוניות (מכ בחודש ח—12/233, א; מ: איקונותיו)²³ = היטה על הצד, כפפו.

בארמית: ת"ת, כ"ג, ג, ב, (ס)**¹⁶.

לוח (2) — פועל: מיטה שעשה שתי לשונות שלה מלוח ין מרוח אחת (טמאה), עשה ארבעתן מלוח ין... (ת' כלים ב"מ ח,ו—19/587—20)²⁴ = היו מרווחים*²⁰. מ: רוח.

מלל⁴*²¹ — קל: משיחות שלארגמן אסורות, מפני שהוא מולל עד שלא קושר (כלא' ט,ט) = תפר בגד בתפירת עראי (רש"י)²². ובית הלל מטהרין עד שעה שימול מאמצעיתו של בגד ומאמצעיתו של סדין ומל מרוח אחת (ת' כלים ב"ב ה,ז—16/595).

23 ה"ר גרס כמו ד: כפו (קל), אך כנ"ל בפיעל בשני כתבי-היד.
24 למשנה כלים יח,ה ("שתי לשונות לוכסן") מצטט הר"ש מן הת': לשונות שלה מרווחים. ובהגהות הגר"א: אצלנו 'מלוחים'.

20* יאסטרוב 996 מניח, שהוא דנומינטיב מן 'לוח' to join, close together, אך הביא גם בערך 'רוח'. ובהגהות הגר"א 'מלוחים' = דבר המסורג דגריע מרווחים. בעל חסדי דוד (ירושלים תש"ל, עמ' קכד) מציין, כי יש ט"ס בנוסח שלפנינו, וצ"ל מרווחין, "ויחדעים מדת הרווח במטה מסורגת שתי וערב". יש אפוא מקום להניח, שלפנינו חילופי ר/ל, ראה בפרקי המבוא לעיל, עמ' 41, 44.

21* במקרא מצויים שורשי 'מלל' הומונימיים המופרדים במילון ללקסמות אחדות (השווה BDB וכו'), לפי שאין שקיפות סמנטית ביניהם, אך ללא יסוד אטימולוגי. לפי המשמעויות בלח"א לא נראה, שיש ל'מלל', שלפנינו קשר אל המקראיים. אלבק, מבוא 62, הביאו ברשימת החדשים, וראה סגל, דקדוק סעיף 176, שרושם: מלל-מול. כנראה התכוון בזה ל'מלל' הנ"ל, על אף שהוראתו הפוכה משל 'מול' = חתך, גזר. ואין אפשרות להכריע.

22* ראה גם אלבק בפירושו למשנה, וראה אפשטיין, מבואות א 487: מלל = תפר ("חזן מן המלל" — כלים כח,ז). ובבבלי מו"ק כו,א: "רשאין לשוללן ולמוללן" ('שלל' = איחה קרעים) — עוב.

16** מצוי הרבה באר"ג ובאר"ב — ראה מובאות אצל יאסטרוב. ומתרח"כ מציין מאסתר א,כב (= הכרית). דלמן (ערך 'כפא') רומז גם לת"י יחו' יז, ז: 'כפת שורשהא' (שפ/299) = כפפה (את הגפן). ושם גם בסורית, ראה ברוקלמן מילון 323 (ערך 'כף'), ובערבית ل (turned a thing over (Lane 2617 b) = להפוך) קשור בעיקר לפולחן). הפועל "יכפה" במקרא (משלי כא,יד) מתורגם בשורש אחר, וקאוטש או ואגנר בספריהם אינם מזכירים את כפה, כפועל ארמי. לפיכך יש רמזים בזה לחיזוק ההנחה שלפנינו פועל חדש בל"ח, שחדר בהשפעת הארמית.

לקסיקון הפועל

נדן

נדן (1) — נפעל (?): יהודה בן בתירא אומר: ... לא ידון רוחי באדם לעולם, לא ידון ולא רוחי בהם לעולם (ת' סנה' יגו, — 25(2/435 = נתן*²³).

באכדית: nadānu**¹⁷.

סקר₂ — קל: לא סקרן בסיקרה ולא מניין בשבט (בכו' ט, ז/ח), והיוצא עשירי סוקרו בסיקרה (בכו' שם), סוקרין את האילן בסיקרא (ת' שביע' א, י — 3/61, וכן ת' שבת ז(ח), טו — 26/118), סוקרין אותו בסיקרא (ת' מע"ש ה, יג — 4/96) = צבע אותו בקו אדום (ליב*)²⁴.

בארמית: ס (סקרא — ג, ג)***¹⁸.

ערב₄ — פיעל: עירב לדרום וחזר ועירב לצפון (ת' עירו' ד(ג), ד — 6/142), בני חצר ובני מרפסת שעיריבו (ת' עירו' יז, ז — 18/151), מערב אדם שני עירובים, ואומר' עירובי הראשון למזרח ... (עירו' ג, י — וראה שם, ט), מי שיצא לילך בעיר שמעריבם בה (עירו' ד, י) = הניח פת לעירוב בשביל עיר שדרכו לערב לה ("בה" = לה)²⁵.

לא יערב אדם על-ידי בנו ובתו הגדולים (ת' עירו' ט(ו), יא — 5/149) = עשה עירוב. פועל: לחצר המעורבת (שבת טז, ג) = נעשה בה עירוב, ששיתף וחיבר שתי רשויות או שני תחומים*²⁶.

25 בירו' סנה' יג, כט 2: "ר' יהודה אומר, לא ידון רוח, שאיני נותן רוחי בהם וכו'". ובבבלי שם קת"א: "ר"י בן בחירא אומר, לא חיינ ולא נדונין, שנאמר לא ידון רוחי באדם לעולם, לא דיין ולא רוח". וראה גם בר"ר כו — 249.

23* המקור אינו מחזור כל צורכו על-פי נוסחו, ומשום מה אין עליו הערות פרשניות. יאסטרויב 879 משבצו לערך 'נדן' = נתן, ואולי רמז לזה בנוסח שבירושלמי (ראה לעיל בח"ג). וראה גם בח"ד (עא 3): "כאילו כתיב לא ינדון, להיות שורשו נדון, מחסי פ"נ כמו נגע-יגע" (אך אינו מפרש). חיזוק לאפשרות זו גם משומר' — עואנ"ש ב 446, וראה שם הערות זכ"ח לשורה 75.

24* ראה תוס' זרעים 271. במקרא אנו מוצאים "ומשקרות עינים" (ישע' ג, טז), ופרשנים ומילונים מסבירים מלשון קריצת עיניים, או שהן צובעות אותן בצבע באדום וכחול (KBL וכן BDB נוטים לדרך הראשונה, קרץ, המצוי גם בסורית). גם בת' סוטה יד, ט נמצא: "משרבו נטויות גרון ומסקרות עינים". ב"י במילונו 4196 הפריד בין סקרן = ראה והביט, לבין סקר₂ (הנ"ל) = צבע בצבע הסיקרא, וראה הערה 1 בטור 2. מן המובאות הנ"ל בלח"א נראה, שהפועל צמד תמיד אל השם "סיקרא", ומסתבר מאד, שהוא ייחודי (ללא קשר למקרא) וגזור משם זה.

25* ראה ליברמן, תכ"פ מועד 346.

26* יש מקום כאן לחשוב, שהפועל הוא דנומינטיבי מן "עירוב", שנתייחד לעניין הלכתי בל"ח, וקשרו אל 'ערב' (= ערבב) הוא תשתיתי בלבד. ראה יאסטרויב 1110 א. וב"י סיעפו קתת-ערך (ב) של ערב₂ (עמ' 4701 א). התהליך הוא אפוא: עירב₃ < (בלל, ערבב) < עירוב < עירב₂ (עשה עירוב), ויכול להיחשב כדנומינטיבי פנימי בל"ח.

17** ראה צימרן 46, ופון סודן AHw 800. והשווה גם טורטשינר, לשוננו ח 262. ועל הקשר בין נדן/נתן ראה עוד י' בארט ES, p. 39. ולזה קשור אולי "נדוניא". ועל "שהיה מנדין לבנות ישראל" (משנת ר"א פ"י — 8/186), ראה במאמרי, ספר בר-אילן יא (תשל"ג), עמ' 214.

18** ראה מילון סורי, ברקולמן 495 (סוקרתא), ושם גם כפועל. והשם 'סיקרא' מצוי באר"ב וגלילית. ראה יאסטרויב 986.

לקסיקון הפועל

ש ב ץ

פלק (1) — פיעל: התחיל לפרק באגוזים ולפלק בבצלים (עוק' ב,ה/ו—ק) ²⁶ = קצץ את השורשים והסיר הקליפות הרעות*²⁷.

ביוונית: *πελεκός, πελεκάω* ^{19**}. ועיין לעיל בערך 'פקל'.

קלל³ (1) — הפעיל: אמר לו רואה אני להקל ולהחמיר (ס"ז נשא ויב— (22/243) = דרש ודן בקל וחומר (ליב')*²⁸.

קשקש (1) — פיעל: יכול לא יקשקש תחת הזיתים (ספרא בהר א,ו—קה"פ; וט 197א: יקשקש)²⁷ = ליקט קש*²⁹.

שבץ² (1) — פיעל: כל שהוא עתיד לשוף ולגרר ולכרכב לשבץ ולהקיש בקורנוס (ת' כלים ב"מ ב,י—23/580) = תיקן, חיוק*³⁰.

בארמית: ס (שפץ—תר"ב,כ)^{20**}.

26 כנ"ל 'פלק' בכי"ק בלבד. פ,לו,ד: ולפקל (בכ"י פר/ב הקטע קרוע). וכך הנוסח לגבי בצלים גם במקומות אחרים. כגון מעש' א,ו: "הבצלים משיפקל". במקבילה דלעיל בת' עוק' ב,יג—7/668: "התחיל לפרק באגוזים ולקלף בבצלים" — לפי עוק' ובדפ"י. אך בכ"י ו: ולפקל. ראה הוצ' רנגסטורף, זכך הביא גם הר"ש (ראה תוס' ר"ד 181).

27 כנ"ל בכ"י פרמה 139, ובכ"י וט/31 ק"ף שנייה תלויה. ושמה הוא תוספת בהשפעת הבבלי (ראה ערכי ב 160). בכי"ר (כרך האחרון) מחוק, אך ניתן לזהות: "יקשש" (לפי צילום מיקרופילם שבדי"י ייבין). וכך הוא גם בד"ו ריא.

27* ראה פרטים בשורש 'פקל', שמקורו נראה עלום, ולרוב מפרשים אותו כמטחזים פקל/קלף, וראה אפשטיין, פיה"ג לטהרות 142, מבואות ב 210, ואלבק בהשלמות למס' זרעים 395. מכל מקום חמוה הוא, ש'פקל' אינו מוכר משום שפה שמית אחרת. וכן לא סבירה ההנחה, שישנו פועל שגור 'קלף' ל'פקל' בלתי מוכר. לפיכך עולה סברה, שמא רומז "לפלק" הנ"ל בכי"ק (נגד שאר כתי"י) למקור השורש, שיסודו מיוונית (ראה למטן).

28* ראה ליברמן, ספרי זוטא 76 למעלה (וכן עמ' 37, הערה 97), שרואה כגזור מן הצירוף "קל וחומר", והרי זו כעין יצירה חדשה, שאין לה זיקה ישירה לפועל המוכר "להקל" = עשה קל. המקור הנ"ל הוא על-פי הילקוט (ובמדה"ג: "רואה אני לקל וחומר שדרשת"), ובאנו כאן בעיקר להפנות את תשומת הלב לשימוש המיוחד.

29* בכרייתות בבבלי (ע"ב) רגיל בהוראה זו 'קשקש', ולפי המקבילות יסודו 'קשש', ראה מאמרי בס"ו לילון 284-283.

30* ספק אם הנ"ל קשור אל שבץ, המקראי, כגון: "ושבצת הכתנת שש" (שמ' כח,לט), "משבצות זהב" (שם כח,כ), בת"א ובתור"י תרגומם: ותומץ, מרמצץ. מ"ב אמנם מסביר את הנ"ל בהתאם לכך: "שתולין משבצות לנוי", אך אין הדבר תואם את הפעלים האחרים הצמודים באותו הקשר, וייתכן שהוא מפועל ארמי ('שפץ'). ראה למטן. י"נ אפשטיין, מבואות א 494, נוטה אמנם בהסכרו לדרך הראשונה, והשווה גם ע' לעף, פלורה א, 2-3.

19** ראה במילון לידל-סקוט *hew or shape with an axe — πελεκάω*: b1357 וערך גרזון, והשווה דלמן, מילון 337 ('פלק'). וקרוב לזה גם המכשיר פילקין, פילקוס (ראה קראוס בערכו) = גרזון, קרדום לקצוץ בו, והשווה גם "פלקא" בסורית, ברזקלמן מילון 576 (ורומז למקור יווני). וייתכן שלפנינו ביטוי לדרך מיוחדת בקיצוץ הבצלים.

20** בסורית 'שבץ' = שט, חשל, מחא בשבטה. אבל באר"ב 'שפץ' = תיקן, חיוק, ויאסטורב מקשר גם לתר"כ דה"ב יא,יא — to repair.

לקסיקון הפועל

שקטט

שקטט (1) — פועל: ביבין המש (ו) קטט ין (ת'עירו' ו,כו—ל)²⁸ = היה משופע, שקוע*³¹.

[תרץ (1) — פיעל: בפרק כהן גדול ונייר מתרץ בעניין אחר (ת' אהל' ד,ג — יישב ויישר דבר קשה, פירש אותו]*³².

28 ע: המקושטין (ראה קטט₂), וליברמן העדיף גירסה זו. עיין תכ"פ מועד 437. במבוא לתכ"פ נשים, עמ' טז, מצייני, שמצא עוד מכ"י: "בבין המשוקטטין" (כנ"ל מכ"י ל), התרגום אינו ברור בצילום של כתב-היד.

29 תוספת בכ"י, שלא הובאה אצל צוק, עיין שם בח"ג. ואמנם מסתבר, שהוא תוספת מאוחרת, והקטע השתרכב מסופר אחר, כפי שנראה גם מן הלשון: "ובפרק כהן גדול ונייר מתרץ...", והכוונה לפרק ז למסכת נזיר בבבלי (דף נ, ע"ב) — ראה שם. רנגסטרף במהדורתו, עמ' 99, הסגירו במרובעים.

31* שמא יש לו זיקה אל "צוארו שמוט ושקוט" (ת' בכר ה,א — 30/539), במשנה שם ז,א: "ושראשו שקוע" (וכן הרמב"ם), אך בכתב-היד: "ושראשו שקוט" (ק,פ,לו ומש"ב). אלבק במשנה מסביר לפי הדפ' (שקוע): שצוארו קצר וראשו נראה שקוע, ורש"י בבבלי בכר' מג,ב (שקוט): שראשו משופע מלפניו באלכסון. לפי זה אולי הנ"ל "משוקטט" = היה משופע או שקוע.

32* לפי המילונות אין אמנם לשורש זה תיעוד מוקדם בעברית. לב"י מובאות מן הגאונים (קג"ג — JQR) ובעיקר מימי הביניים (ר' גרושום, רש"י, רד"ק). וליאסטרוב יש לשורש ערך בארמית בלבד (עמ' 1702), ומדגים מתר"כ ומתר"י (כגון: 'הוה מתרץ להון', שמ' לט,לג — גינ' 171) ומאר"ב. וגזירות שמניות ("תריצון") יש בת"א ובת"י. השורש מכל מקום ידוע גם מסורית, ראה ברוקלמן, מילן 838. וראה במילון מנדאי 490. גם בערבית انصر, כנראה, שאל מארמית, ראה דעת פרנקל AF, p. 292.